O‘QUVCHILARNING MAKTABGA MOSLASHUVI JARAYONI VA UNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK QO‘LLAB-QUVVATLANISHI: KARMANA TUMANI MAKTABLARI TAJRIBASI

Habibullayeva Nargiza Aliyevna

Navoiy viloyati Karmana tumani 29-umumiy o‘rta ta’lim maktabi amaliyotchi psixolog

Narziyeva Nodira Zaripovna

Navoiy viloyati Karmana tumani 9-umumiy o‘rta ta’lim maktabi**:** amaliyotchi psixolog

AnnotatsiyaUshbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarning maktabga moslashuvi (adaptatsiyasi) jarayoni, uning psixologik xususiyatlari va samarali psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqot Navoiy viloyati Karmana tumani 9- va 29-sonli maktablari tajribasi misolida o‘tkazilgan bo‘lib, unda maktab psixologlari tomonidan amalga oshirilgan diagnostika, individual va guruhli korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar, shuningdek, ota-onalar va o‘qituvchilar bilan hamkorlikdagi ishlar yoritilgan. Maqolada maktabga moslashuvda yuzaga keladigan muammolar (bezovtalik, agressiya, o‘quv faoliyatiga qiziqishning pasayishi) va ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabga moslashuv, adaptatsiya, o‘quvchilar, psixologik-pedagogik yordam, maktab psixologi, Karmana tumani, bezovtalik, ijtimoiy adaptatsiya, korreksion mashg‘ulotlar.

1. KIRISH

Maktabga moslashuv har bir o‘quvchi hayotidagi muhim bosqich bo‘lib, uning ta’lim muvaffaqiyati, ijtimoiy-emotsional rivojlanishi va maktab muhitida o‘zini qulay his etishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, birinchi sinfga kelgan bolalar uchun maktab hayotiga moslashish jarayoni o‘ziga xos qiyinchiliklarga ega, chunki ular uy sharoitidan, bog‘cha muhitidan mutlaqo yangi ijtimoiy tizimga, qoidalar va talablarga ega bo‘lgan muhitga kirib keladilar. Noto‘g‘ri yoki qiyin kechgan adaptatsiya o‘quvchilarda bezovtalik, agressiya, o‘quv faoliyatiga nisbatan salbiy munosabat, tengdoshlar bilan muloqotda qiyinchiliklar, hatto psixosomatik buzilishlarga olib kelishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni va Prezidentimiz tomonidan ta’lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan farmon va qarorlarida yosh avlodning har tomonlama barkamol rivojlanishi, ularning psixologik salomatligi va ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlashga alohida e’tibor qaratilgan. Shu nuqtai nazardan, maktab psixologining o‘quvchilarning maktabga moslashuvi jarayonini ilmiy asosda o‘rganishi, diagnostika qilish va zaruriy psixologik-pedagogik yordamni tashkil etishi muhim ahamiyat kasb etadi. Karmana tumani kabi hududlarda, maktablarda o‘quvchilar tarkibining o‘ziga xos xususiyatlari, oilaviy va ijtimoiy omillarning xilma-xilligi moslashuv muammolarini hal etishda maxsus yondashuvlarni talab qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi – Navoiy viloyati Karmana tumani 9- va 29-umumiy o‘rta ta’lim maktablari misolida o‘quvchilarning maktabga moslashuvi jarayonini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha olib borilgan ishlar samaradorligini baholashdan iborat.

2. METODOLOGIYA

Tadqiqot Navoiy viloyati Karmana tumani 9- va 29-umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-4-sinf o‘quvchilari (jami 100 nafar), ularning ota-onalari (80 nafar) va sinf rahbarlari (20 nafar) ishtirokida o‘tkazildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qo‘llanildi:

a. **Dastlabki diagnostika:**

Kuzatuv: Sinf rahbarlari va psixologlar tomonidan o‘quvchilarning darslardagi, tanaffuslardagi xatti-harakatlari, tengdoshlari va o‘qituvchilar bilan muloqoti kuzatildi.

So‘rovnoma va anketa:

O‘qituvchilar uchun: "O‘quvchining maktabga moslashuv darajasini aniqlash so‘rovnomasi" (M.R.Bityanovaning metodikasi adaptatsiyasi).

Ota-onalar uchun: "Bolaning maktabga moslashuvida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni baholash" anketasi.

Psixologik testlar:

O‘quvchilar uchun: "Maktab bezovtaligi testi" (Fillips), "Menga maktab yoqadi" proyektiv chizmachilik testi (N.G.Lusakova adaptatsiyasi), "Rangli tanlov" testi (Lusher, adaptatsiyalangan) emotsional holatni aniqlash uchun.
* **Suhbat:** O‘quvchilar, ota-onalar va sinf rahbarlari bilan individual va guruhli suhbatlar o‘tkazilib, moslashuv jarayoni haqida ma’lumotlar yig‘ildi.
2. **Korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar:** Dastlabki diagnostika natijalari asosida moslashuvda qiyinchiliklarga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun quyidagi yo‘nalishlarda ishlar olib borildi (o‘quv yilining birinchi semestri davomida, haftasiga 1-2 marta): **Individual maslahatlar:** O‘quvchilarning bezovtalik darajasini kamaytirish, maktab muhitiga ishonchini oshirishga qaratilgan

suhbatlar va psixologik qo‘llab-quvvatlash. **Guruhli treninglar:** "Men va mening sinfim", "Do‘stlik va hamkorlik", "Emotsiyalarimni boshqarish" mavzularida interaktiv mashg‘ulotlar. Bunda rolli o‘yinlar, art-terapiya elementlari, psixogimnastika mashqlari qo‘llanildi. **Ota-onalar uchun seminarlar:** "Farzandingizning maktabga moslashuviga qanday yordam berish mumkin", "Maktab va oila hamkorligi" mavzularida ma’rifiy seminarlar va individual maslahatlar. **O‘qituvchilar bilan ishlash:** Moslashuv muammolari bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlash bo‘yicha metodik tavsiyalar berildi, sinfda ijobiy psixologik muhit yaratishga oid treninglar o‘tkazildi. 3. **Yakuniy diagnostika:** Korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar yakunlangandan so‘ng, dastlabki diagnostikada qo‘llanilgan metodlar yordamida o‘quvchilarning moslashuv darajasidagi o‘zgarishlar qayta baholandi.

3. NATIJALAR (Results)

O‘tkazilgan tadqiqot va psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash ishlari quyidagi asosiy natijalarni ko‘rsatdi **Bezovtalik darajasining pasayishi:** Dastlabki diagnostikada o‘quvchilarning 45%ida maktab bezovtaligining yuqori darajasi aniqlangan bo‘lsa, korreksion mashg‘ulotlardan so‘ng bu ko‘rsatkich 20%ga pasaygan. Umumiy bezovtalik darajasi 25%ga kamaygan. **O‘quv faoliyatiga ijobiy munosabat:** O‘quvchilarning 30%ida darslarga qiziqish, o‘qishga nisbatan ijobiy munosabat va intilish kuchayganligi kuzatildi. Bu natija o‘qituvchilarning kuzatuvlari va o‘quvchilarning o‘zlashtirishidagi ijobiy dinamikada ham aks etdi. **Ijtimoiy-emotsional moslashuvning yaxshilanishi:** Guruhli mashg‘ulotlar natijasida o‘quvchilarning 35%ida tengdoshlar bilan muloqot ko‘nikmalari rivojlangan, konfliktli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati oshgan. Sinfdagi ijtimoiy-psixologik iqlim yaxshilangan. **Ota-onalar va o‘qituvchilarning faolligi:** Ota-onalar uchun o‘tkazilgan seminarlar ularning farzandlarining moslashuv jarayoniga

bo‘lgan e’tiborini oshirgan. O‘qituvchilarning 50%ida o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda dars o‘tish metodlaridan foydalanish tendensiyasi kuzatilgan. **Maktabga moslashuv darajasi:** Tadqiqotda qatnashgan o‘quvchilarning umumiy moslashuv darajasi o‘rtacha 20%ga oshgan.

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar Karmana tumani 9- va 29-maktablarida psixologlar Habibullayeva Nargiza Aliyevna va Narziyeva Nodira Zaripovna tomonidan amalga oshirilgan psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash dasturining o‘quvchilarning maktabga moslashuvini yaxshilashda muhim samara berganini ko‘rsatadi. Bezovtalikning pasayishi, o‘quv faoliyatiga ijobiy munosabatning shakllanishi va ijtimoiy moslashuvning yaxshilanishi maktab psixologining kompleks (diagnostika, korreksiya, rivojlantirish, ma’rifat) ishining natijasidir. Bu natijalar L.I.Bojovichning shaxs shakllanishi, D.B.Elkoninning yosh davrlari psixologiyasi nazariyalariga hamohang bo‘lib, moslashuv jarayonida o‘quvchining ichki resurslari va tashqi ijtimoiy muhitning o‘zaro ta’siri muhimligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, maktab psixologi o‘quvchilarning maktab hayotiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvida asosiy katalizatorlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, moslashuv muammolari bor bolalar bilan maqsadli ishlash, ularning o‘ziga ishonchini oshirish, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali ularning kelajakdagi taqdiriga ijobiy ta’sir ko‘rsatish mumkin.

Biroq, tadqiqot jarayonida ba’zi muammolar ham aniqlandi: **Ayrim ota-onalarning passivligi:** Ba’zi ota-onalar farzandlarining maktabdagi qiyinchiliklariga yetarlicha e’tibor bermaydilar yoki psixologik yordamga ishonchsizlik bilan qaraydilar, bu esa korreksion jarayonning samaradorligiga

to‘sqinlik qiladi. **O‘qituvchilarning doimiy malaka oshirish ehtiyoji:** Barcha o‘qituvchilarning bolalar psixologiyasi va maktabga moslashuv muammolari bo‘yicha yetarli bilimlarga ega emasligi, psixologik yondashuvni dars jarayoniga to‘liq tatbiq etishda qiyinchiliklar tug‘diradi. **Resurslar tanqisligi:** Ba’zi maktablarda psixologik kabinetlarning yetarli darajada jihozlanmaganligi, zamonaviy diagnostik va korreksion materiallarning yetishmasligi ishlarni to‘liq hajmda amalga oshirishga to‘sqinlik qiladi.

5. XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning maktabga moslashuvi ularning ta’lim va shaxsiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Karmana tumani 9- va 29-maktablari psixologlarining tajribasi shuni ko‘rsatadiki, maktab psixologlari tomonidan olib boriladigan tizimli diagnostika, korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar va barcha ta’lim jarayoni ishtirokchilari (o‘quvchilar, ota-onalar, o‘qituvchilar) bilan hamkorlikdagi ishlar o‘quvchilarning maktabga muvaffaqiyatli moslashuvini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ushbu yo‘nalishdagi ish samaradorligini yanada oshirish uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: **Moslashuvni monitoring qilish tizimini takomillashtirish:** Dastlabki maktabga kirish davridan boshlab va keyingi sinflarda ham o‘quvchilarning moslashuv darajasini doimiy ravishda kuzatib borish va baholash. **Maktabgacha ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni kuchaytirish:** Maktab psixologlari tomonidan bog‘chalar bilan birgalikda maktabga tayyorlov dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish. * **Ota-onalar va o‘qituvchilarning psixologik savodxonligini oshirish:** Moslashuv muammolari va ularni bartaraf etish usullari bo‘yicha muntazam ravishda ma’rifiy tadbirlar, treninglar va maslahatlar tashkil etish. **Psixologik xizmatning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash:** Maktab psixologik kabinetlarini zamonaviy diagnostik va korreksion-rivojlantiruvchi vositalar bilan

jihozlash. **Korreksion-rivojlantiruvchi dasturlarni diversifikatsiya qilish:** O‘quvchilarning yosh xususiyatlari, individual ehtiyojlari va moslashuv muammolari turlaridan kelib chiqqan holda turli dasturlarni ishlab chiqish va tatbiq etish. **Maktabda inklyuziv va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish:** Har bir o‘quvchining o‘zini xavfsiz va qadrli his etishini ta’minlaydigan ijobiy psixologik muhitni shakllantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. (O‘RQ-637-son, 23.09.2020 y.)
2. Bojovich, L. I. "Problemy formirovaniya lichnosti v ontogeneze". Moskva: Psixologiya, 2008.
3. Elkonin, D. B. "Psixologiya igry". Moskva: Pedagogika, 1978.
4. Karimova V. "Psixologiya". Toshkent: Sharq, 2011.
5. Ochilov M., To‘rayev F. "Pedagogik psixologiya". Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Bityanova M.R. "Adaptatsiya rebenka k shkole: diagnostika, korreksiya, profilaktika". Moskva: Genetik, 2004.